

zelfde geldt voor diegene, die het lexicon zou willen gebruiken om snel een overzicht te krijgen van een bepaald probleem uit of tijdvak van de geschiedenis van één van beide landen. Ik slaagde er bijvoorbeeld niet in een duidelijk overzicht samen te stellen, op basis van het lexicon, van de richtingenstrijd binnen de Nederlands Hervormde Kerk in de negentiende eeuw (de vele afscheidingen en splitsingen zijn wel goed te vinden met een stamboompje van gereformeerden in vele soorten). Overigens kan men tegenwerpen dat een lexicon als dit niet in de eerste plaats bestemd is voor het snel verkrijgen van overzichts-kennis op allerlei gebieden. Die tegenwerping lijkt mij op zichzelf juist, maar het zou wel prettig zijn geweest (en in beginsel realiseerbaar) als het toch mogelijk zou zijn geweest.

Hoe moeilijk het is, bij het samenstellen van een lexicon (en voor veel andere hulpmiddelen geldt hetzelfde) in alle opzichten consequent, evenwichtig en trefzeker in de formulering te zijn, wordt duidelijk als men, zoals ondergetekende, dit lexicon gedurende bijna een jaar op de schrijftafel heeft liggen, het met opzet zoveel mogelijk gebruikt en het tegelijkertijd met een extra kritische aandacht bekijkt. Vele eigenaardigheden vallen dan op, die even zo vaak vragen naar het waarom oproepen. Het gaat niet om echte fouten, niet om ernstige gebreken, maar het gebeurt wel vaak. Ik doe een greep uit vele voorbeelden. Het trefwoord *Vaderlandse Geschiedenis* (wie – maar dat terzijde – zou dat opslaan en met welk doel?) meldt: ‘Nu verstaan we onder vaderlandse geschiedenis de geschiedenis van Nederland en België met inbegrip voor de Waalse gewesten en, voor zover nodig, van Luxemburg’. Weinigen zullen dat als een adequate omschrijving beschouwen. Wie trouwens zou in dit lexicon naar een omschrijving van *Pluimgraaf* zoeken? Waarom zijn de opzet en omvang van de tekst bij respectievelijk België en Nederland zo uiteenlopend? En waarom komt in de jaartallenlijst bij Nederland 1572 niet voor, maar bijvoorbeeld 1864 (comptabiliteitswet Fransen van de Putte) wel? Waarom is er wél een lijst van bisschoppen van Utrecht tot 1600, maar zoekt men tevergeefs naar een overzicht van Nederlandse bisschoppen na 1853 (om over de Belgische maar te zwijgen)? Welke selectiecriteria zijn toegepast als gevolg waarvan onder de 15 titels, die bij de ‘Tweede Wereldoorlog’ voor Nederland gegeven worden, L.L. von Münching, *De Nederlandse koopvaardijvloot in de Tweede Wereldoorlog* (1978) wél voorkomt, maar bijvoorbeeld J. Presser, *De ondergang* (1965) niet? Hoe komt het dat W. Drees Jr. meer ruimte krijgt toebedeeld (31 regels) dan zijn zoveel belangrijker vader, W. Drees Sr., (29 regels)? En, tenslotte, waarom zijn alleen bij politici ook nog levende personen opgenomen, met gevolg dat bijvoorbeeld W. Meijer, R. Lubbers en H. Wiegel wel voorkomen, maar B.H. Slicher van Bath, om er slechts één te noemen, niet? (Gestorven vakgenoten van enige betekenis zijn keurig opgenomen).

Deze lijst is naar believen uit te breiden. Het is al gezegd: echt ernstig is het niet, maar voor een schoonheidsprijs heeft het lexicon zich wel uitgeschakeld. Het maakt de indruk een gevolg te zijn van onvoldoende doordenking en rust bij de samenstelling (alles overigens onder de erkenning, dat een kritiek als deze iets gemakkelijks heeft). Wellicht is er onder een grote tijdsdruk gewerkt. Dat zou niet onbegrijpelijk zijn. Als het idee eenmaal gerezen is en een uitgever is bereid, dan is de drang om op te leveren meestal groot! Het blijft jammer. Maar laat ik niet in mineur eindigen. Deze opmerkingen staan herhaling van het al eerder neergeschreven eendoordeel niet in de weg: een nuttig boek.

J.C.H. Blom

P.A.M. Geurts en F.A.M. Messing, ed., *Theoretische en methodologische aspecten van de economische en sociale geschiedenis*, I en II (Geschiedenis in veelvoud, VII, VIII; Den

Haag: Martinus Nijhoff, 1979, respectievelijk x + 319 blz. en xii + 315 blz., f39,50, ISBN 90 247 2138 5 en 90 247 2139 3).

Een bundel die een zo veelomvattend gebied wil bestrijken of zelfs alleen maar aanstippen als deze tweedelige bundel vormt doorgaans voor een recensent een gemakkelijke prooi. Het is altijd wel mogelijk om kritisch te vragen waarom bepaalde artikelen niet of juist wel zijn opgenomen. Deze vraag nu hangt ten nauwste samen met de gehanteerde selectiecriteria. Kritiek op de selectiecriteria op zich – een veel voorkomend verschijnsel – is mijns inziens weinig zinvol omdat die in deze context op waardeoordelen berusten. En zoals bekend valt er over waardeoordelen niet in wetenschappelijke termen te twisten.

De lezer mag wel verwachten dat er in elk geval bepaalde selectiecriteria gehanteerd zijn en dat hij verneemt welke dat zijn. Hij krijgt dan een duidelijker beeld van de bedoeling van de samenstellers en kan de afzonderlijke bijdragen beter plaatsen. De discussie over de vraag of een artikel al dan niet had moeten worden opgenomen wordt concreter.

In deze bundel worden dergelijke criteria niet gegeven. De enige opmerking die een zekere verantwoording van de inhoud impliceert is de volgende: 'Wij beseffen dat er over de rangschikking der studies valt te discussiëren. Een van onze criteria willen we wel kwijt: in het eerste deel komen theoretische en methodologische problemen van de economische en sociale geschiedenis in het algemeen (wie wil mag hier denken aan een macro-kader) aan de orde; in deel twee worden onderdelen daarvan onderzocht. Te bedenken is daarbij echter dat het grote het kleine omvat en – mutaties (in plaats van mutatis) mutandis – ook andersom' (ix).

Afgezien van het feit dat de formuleringen 'een van onze criteria *willen* we wel kwijt' en 'wie *wil* mag hier denken aan een macro-kader' wel erg vaag zijn, is deze passage ook erg onduidelijk. Bovendien heeft zij slechts betrekking op de rangschikking der artikelen en niet eens op de daaraan voorafgaande selectie.

Het bovenstaande kan de indruk wekken dat er een negatief oordeel over de bundel zal worden uitgesproken. Dat is echter geenszins het geval. Met name deel I zou mijns inziens verplichte literatuur moeten vormen voor iedereen die zich in een gevorderd stadium met de studie der economische en sociale geschiedenis bezig houdt. De opgenomen artikelen geven een goed overzicht van de stand van zaken in het economisch- en sociaalhistorisch onderzoek en de theoretische en methodologische discussies daarover. Waar mogelijk hebben de samenstellers Nederlandstalige artikelen geselecteerd. Het is uiteraard in dit bestek ondoenlijk om hier de artikelen stuk voor stuk te bespreken. Om een indruk te geven van de inhoud van de twee delen volgt hier een overzicht van thema's die aan de orde komen en de auteurs die deze bespreken. Braudel en Van der Woude gaan in op de relatie tussen geschiedenis en de sociale wetenschappen waarbij de eerste het concept van de *longue durée* uitwerkt en de tweede vooral ingaat op de eventuele bruikbaarheid van begrippen uit de sociale wetenschappen in de economische en sociale geschiedenis. Een algemene bespreking van de ontwikkelingen in de sociale geschiedenis vinden we bij Roorda en Hobsbawm. De economische geschiedschrijving en dan met name de opkomst van een 'nieuwe' economische geschiedenis met haar grotere rol voor economische theorie en kwantitatieve methoden vormen het kader voor artikelen van Furet, Klein, Habakkuk, De Jonge en Van Stuijvenberg. De sociale en economische geschiedenis in Amerika en de *Annales* in Frankrijk worden door Slicher van Bath en Iggers nog eens apart besproken. Diezelfde Slicher van Bath gaat in op een centraal thema uit het sociaal-historisch onderzoek, namelijk de analyse van sociale stratificatie. De historische demografie die thans zo'n grote rol speelt wordt door Van der Woude behandeld. Voor wat betreft de economische geschiedenis ko-

men de ideeën van Rostow (Van Stuijvenberg), het verschijnsel van de lange golf (Brugmans) aan de orde terwijl Gerschenkron zijn opvattingen over 'economic backwardness' uiteenzet. Tenslotte is er dan aandacht voor een aantal nieuwe onderzoeksgebieden namelijk de regionale geschiedenis (Goubert), stadsgeschiedenis (Thernstrom, Kooij), bedrijfs- en ondernemersgeschiedenis (Johan de Vries, Jaeger), 'wetenschappelijke' studie van de vakbondsgeschiedenis (Van Tijn), consumentengedrag (Baudet) en tenslotte de geschiedenis van de techniek (Rürup).

Opvallend zijn de vaak enorme vernieuwingsdrift en de hooggespannen verwachtingen die in veel artikelen naar voren komen. Interdisciplinaire samenwerking, theoriegebruik, theorievormingen, kwantitatieve methoden worden (nog?) beschouwd als middelen om de geschiedbeoefening fundamenteel te vernieuwen en echt wetenschappelijk te maken.

Een overvloed aan nieuwe ideeën en visies, stromingen en benaderingswijzen, zoals die hier naar voren wordt gebracht en het specifieke jargon waarmee dat gepaard gaat, kunnen zelfs de geïnteresseerde overvallen en afschrikken. De opgenomen artikelen zijn van niveau maar de kans is erg groot dat de lezer, zeker degene die nog niet zo in de materie is ingevoerd en dat zal het grootste deel van de doelgroep van deze bundel toch niet zijn, de vaak moeilijke, technische artikelen niet goed op hun waarde kan schatten. Het probleem dat bij iedere bundel speelt, namelijk hoe de afzonderlijke artikelen op één noemer te brengen en van een goede algemene inleiding te voorzien, komt ook hier weer naar voren.

De samenstellers hebben bovenstaand probleem onderkend en geprobeerd om het door een inleidend overzicht althans enigszins te ondervangen¹. Mijns inziens zijn ze daarin niet geslaagd. In plaats van een eenvoudige en systematische bespreking van de algemene achtergrond waartegen hij de artikelen kan plaatsen en een korte toelichting daarvan geeft Messing in dit overzicht ook weer een massa stromingen, begrippen en auteurs zonder werkelijke toelichting. Eventuele verwarring wordt zeker niet weggenomen.

In hun verantwoording stellen de auteurs het volgende; 'Uit commentaren op onze voorafgaande reader mochten we distilleren dat wij onze adressanten niet uitsluitend hoeven te zoeken onder geschiedenis studenten in - engere - zin. Ook economen, sociologen, juristen kunnen er waarschijnlijk baat bij vinden. Wij richten ons verder graag tot studenten aan pedagogische en sociale academies. Uiteraard zijn ons docenten, van welk pluimage ook, van harte welkom als lezers en gebruikers'. Zonder de hier genoemde groepen te willen onderschatten geloof ik te kunnen stellen, dat zij door dit inleidend overzicht zeker niet gemotiveerd zullen worden de bundel aan te schaffen. Daarvoor verheldert het te weinig. In de eerste vijf pagina's bijvoorbeeld komen alleen al de volgende niet of nauwelijks toegelichte termen voor; integrale geschiedenis, *Annales*-historici, ritme van de tijd in de geschiedenis, *Histoire Quantitative*, integraal-analytisch, paradigma, nomothetisch, ideografisch (in plaats van idiografisch), evenementiël, conjunctureel, Kondratieff-golf. De rest van de inleiding is ook zo 'overladen'.

Het overzicht in zijn geheel telt maar liefst 399 noten in 53 pagina's. Al met al bevat het zo een voortreffelijke bibliografie. Mijn kritiek richt zich ook niet zozeer op de inhoud ervan. Wat ik me sterk afvraag is of gezien de opzet van de reeks *Geschiedenis in Veelvoud* en de lezerskring waar die op mikt een dergelijk exuberante inleiding als introductie, als 'instap' functioneel is.

Afgezien van het feit dat er erg veel overhoop gehaald wordt, gebeurt dat soms slordig. Op pagina 19 stelt de auteur; 'Het hanteren echter van kwantitatieve gegevens is bepaald

1. Het inleidend overzicht is door Messing alleen geschreven.

geen nieuwlichterij'. Iggers stelt terecht: 'the nomological model of inquiry of history is not new'. Hiermee impliceert Messing ten onrechte dat het nomologisch model en het hanteren van kwantitatieve gegevens min of meer identiek zijn. Soms zijn de formuleringen niet erg helder zoals in de opmerking op bladzijde 29; De epistemologische achtergrond van de stads- en regionale geschiedschrijving ontwikkelt zich geleidelijk via de Franse school der *Annales*, de 'urban history' in Engeland en de 'new urban history' in de Verenigde Staten.

Afsluitend kunnen we stellen dat het hier een verzameling uitstekende artikelen betreft die in Nederland haar gelijke niet kent. Voor een overigens niet malse prijs kan de belangstellende een groot aantal fundamentele beschouwingen over de economische en sociale geschiedenis verwerven. Als eerste introductie in de problematiek lijkt de bundel me te moeilijk, tenzij er een docent beschikbaar is die toelichting en uitleg kan geven en naar inleidende literatuur kan verwijzen.

P.H.H. Vries

Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Liber amicorum Jan Buntinx (Symbolae Facultatis litterarum et philosophiae Lovaniensis, series A, X; Leuven: Universitaire Pers, 1981, xxi + 627 blz., BF1400,—, ISBN 90 6186 114 4).

De Belgische historicus Jan Buntinx behoeft in de lezerskring van dit tijdschrift natuurlijk geen introductie. Wij kennen hem als Gents rijksarchivaris en als Leuvens hoogleraar. Zijn proefschrift over *De audiëntie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht (c.1330-c.1409)* van 1949 is een belangrijke studie die nog regelmatig wordt geraadpleegd. De imposante, negendelige *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen* (1964-1970) is een *Fundgrube* voor Vlaamse geschiedvorsers. Buntinx' bibliografie (xvii-xxi) legt getuigenis af van zijn voorliefde voor rechtsgeschiedenis en in het bijzonder voor de geschiedenis der staatsinstellingen. De bundel die aan Buntinx is aangeboden ter gelegenheid van zijn Leuvens emeritaat weerspiegelt de ruime belangstellings-sfeer van de jubilaris, aan wie J.A. van Houtte een sympathiek persoonlijk woord ter Inleiding wijdt (vii-xiii). Het is in het bestek van deze aankondiging niet wel doenlijk, en ook niet nodig, alle drie en dertig bijdragen te analyseren. De volgende artikelen moge ik met name signaleren.

E. van Mingroot behandelt in 'Kanzlei, Jurisdiktion, und Verwaltung im Bistum Kamerich (Cambrai, 1057-1130)' (1-26) de aanvangsperiode van de kanselarij van de bisschoppen van Kamerijk, die in de Nederlanden een voorbeeldfunctie vervulde. C. Vleeschouwers probeert een der hoogwaardigheidsbekleders in het Doornikse scherper contouren te geven 'Letbert de Blonde (1146-†29 april 1179). Werkelijke cumul van ambten of mythische concentratie binnen het kathedraal kapittel van Doornik?' (27-50). R.C. van Caenegem komt in 'Recht en politiek: de 'precepta' van graaf Filips van de Elzas voor de stad Gent uit het jaar 1178' (50-62) tot de conclusie dat de *precepta* weliswaar een verscherping van de Grote Keure inhielden, maar dat zij het fundamentele karakter van die Keure toch niet hebben aangetast. De auteur komt tot dit besluit na een grondige afweging van de 'grote opties' die aan de Keure ten grondslag lagen en die door Filips op basis van zijn autocratische staatsvisie werden uitgewerkt. In 'De Gentse poorterij en buitenpoorterij' (63-83) vestigt J. Decavele de aandacht op de poorterboeken als belangrijke bron voor